

*Sällskapet
Linnés Hammarby*

Årsskrift 2012

Årskrönika 2012

Sällskapetets verksamhet under år 2012 inleddes traditionsenligt med en samling vid Linnés grav i Uppsala Domkyrka den 10 januari.

Verksamheten ute på Linnés Hammarby inleddes med fagning av markerna i april månad.

Den positiva utvecklingen av kulturlandskapet runt Linnés Hammarby har fortsatt. Landskapet har blivit öppnare och ljusare vilket bidrar till att öka faunan. Markernas blommor och andra rara växter återtar sin roll i kulturlandskapet, vilket också stimulerar insektslivet och fågellivet.

Linnés Hammarby är en plats för avkoppling och återhämtning för stressade nutidsmänniskor. Även Linné sökte en rofylld plats med lantlig karaktär, där han kunde leva otvunget med sin familj. Hammarby var också en försäkring för familjen, eftersom Professors-bostaden inne i Uppsala tillhörde Uppsala Akademi, och alltså disponerades av den som innehade professorstjänsten, inte Linné personligen.

Linné besökte Hammarby flera gånger tillsammans med sina studenter innan köpet genomfördes 1758. Herbationer var naturvandringar, som Linné genomförde tillsammans med vetgiriga studenter. De gick i olika riktningar, men speciellt Hammarbyvandringen låg Linné varmt om hjärtat. Naturen ute i Hammarby påminde om det steniga Småland där han hade sina rötter.

Vänföreningen firade som vanligt Linnés födelsedag på Hammarby den 13 maj, traditionsenligt med kaffe och tårta. En del av gästerna var klädda á la 1700-tal eller 1800-tal, vilket drog blickarna till sig. Linné själv torde dock ha föredragit att dricka té, kaffet ansåg han kunde vara skadligt.

Hammarbydagen i maj månad erbjöd både botaniska och historiska vandringar. Barnaktiviteter var ett uppskattat inslag. Majkonserten bjöd i år på folkliga visor, varav några visor med Linné-anknytning, framförda av kören Örontröst. Örontröst är en Uppländsk damkör på åtta personer, ledd av Britt Lindborg.

Vid tre tillfällen under sommaren anordnades söndagskaffe på Hammarby. 1700-tal eller 1800-tals klädda hade fritt inträde.

Sommarslätter i juli månad och lamm-mönstring med marknad anordnades i augusti. En given höjdpunkt är äppeldagarna, som anordnades en helg i september. Äppelkakor kunde avnjutas med äppelsorter, som finns på Hammarby. Stugvärdar tog emot i Stora huset.

Under månadsskiftet september/oktober gick Hammarby in i sin vinterdvala, efter sedvanlig höststädning.

Under 2013 firar Sällskapet Linnés Hammarby 10-årsjubileum, med bland annat en jubileumsutställning i Östra flygeln, och många andra aktiviteter. Linnés mycket gode vän och "ämbetsbroder" livmedikus Abraham Bäck skulle ha fyllt 300 år Välkommen till Hammarby under 2013.

Text: Claes Gille, sekreterare

”Vanan är så att säga vår andra natur”

Om hushållet von Linné och Carl von Linnés syn på konsumtion, mode, lyx och hälsa.

Carl von Linné brukar ofta beskrivas som en man som ogillade lyx och flärd och som hade enkla seder och böndernas vanor som ideal. Som en del av min kommande avhandling har jag gjort en studie av hur Linné ser på dessa frågor, men också en studie av hushållets materiella status. Det handlar t ex om innehav och inköp av kläder och textilier, hushållets storlek och organisation. Syftet är att beskriva och analysera det vetenskapliga hushållet von Linné som offentlig eller halvoffentlig miljö, och att undersöka vilka ideal som präglat deras sätt att framställa och representera sig själva. Ett resultat är att Linné d ä inte är fullt så kritisk mot lyx som tidigare gjorts gällande.

Linnés karriär – skapandet av vetenskaplig identitet

Redan tidigt i Carl von Linnés karriär finns tecken på att han medvetet skapar en identitet på en passande social nivå. Sättet liknar delvis hur adelsfamiljer skapar och vidmakthåller ättens rang och position, men har också särskiljande drag som beror på att det är just en vetenskaplig identitet som manifesteras, och att denna roll är i förändring.

Linné utses till professor i medicin vid Uppsala år 1741, och 1743 kan familjen flytta in i den renoverade prefektbostaden. Redan tidigt ser makarna till att skaffa sig en ståndsmässig gravplats i domkyrkan. 1746 köper de den Cahmanska graven av rådmannen Nils Kyronius. Cahman är den kände orgelbyggaren, och graven har en framträdande placering. Detta görs alltså innan Linné blivit arkiater, och innan han adlas, och blir ett sätt att positionera sig.

En annan viktig social markering, som också kan ses som en slags kvittens på att Linnés strategi lyckats, är utnämningen till riddare av Nordstjärneorden 1753.

I det sociala spelet är det också vid tiden viktigt hur man ordnar sitt hem, hur man klär sig och på vilket sätt man presenterar hela sitt hushåll. Det är viktigt att komma ihåg att det inte finns några särskilda institutionsbyggnader där professorer och lärare bedriver undervisning eller forskar. Det finns ett universitetshus (Gustavianum) där föreläsningar äger rum.

I hög grad bedrivs den vetenskapliga verksamheten i bostadshuset. Eftersom viss del av undervisningen, de privata kollegierna, också var öppen för andra än de som var inskrivna vid universitetet, blir miljön hemma en delvis offentlig sfär. Den bör inte bara ses som ett privat rum utan kan också analyseras som en miljö där vetenskap bedrivs och där ett publikt samtal utspelar sig.

Huset och hushållet

Det finns endast en del information i källorna om hur det dagliga livet sköttes och organiserades i huset. T ex finns inga detaljerade räkenskaper bevarade, men det finns uppgifter i brev, på lappar och på ett litet antal kvitton. Här framgår t ex att familjen var skyldig att underhålla huset. Ddet finns utgifter för målare, och den största posten är lagning av sal 2900 (inget myntslag angett troligen daler kopparmynt).

Jag har analyserat vad jag kallar "konsumtionshändelser" i Linné d ä:s brevväxling med Abraham Bäck. Som konsumtionshändelser betraktas inköp, mottagande av gäster, bjudning, marknadsbesök, resor med övernattnig, kalas/bjudning hos annan, mottagande av gåva och övriga belägg för innehav av persedlar. Det visar sig vara ett relativt frekvent förekommande ämne och 70 olika händelser har registrerats i brevväxlingen. De vanligaste ämnena är resor samt gäster som kommit och trakterats på olika sätt. Vid nio tillfällen berörs olika typer av inköp, och hit har även lagning av familjens vagn räknats.

Det förefaller vara tydligt att det är Sara Elisabeth som ansvarat för inköp av varor för löpande och dagligt bruk i hushållet. Hon nämns särskilt när det gäller en skuld om 48 daler till kopparslagare Siöström i Stockholm som Bäck ombeds betala å hustruns vägnar. Det är hustrun som ansvarar för inköp av kläder till barnen i Stockholm, det är också hustrun som frågar särskilt efter vad den talg, Bäck har hjälpt dem att skaffa, kostar.

De kläder som familjen ägt passar väl den sociala position de hade. Redan tidigt i karriären investerade Linné i ståndsmässiga kläder

Bild 1

Bild 2

Bild 1: Just-au-corps, dvs livrock, ärmväst i sidendrouget. Med Stockholms hallstämpel år 1740. Utställt på Linnés Hammarby. Foto: Uppsala universitets konstsamlinga

Bild 2:” Porträtt av Lovisa von Linné, utfört av Sven Nicolaus Höök. Lovisa är avbildad i en sidenklänning, troligen av robe-a-la-française-typ. Mycket lik den klänning som finns utställd på Linnémuseet. Foto: Uppsala universitets konstsamlingar

Det är en tidpunkt när Linné är verksam i Stockholm och har stort behov av kläder som lämpar sig för umgänge i högre adels- och hovkretsar. Det är också överhuvudtaget vanligt att män spenderar mycket pengar på just kläder när de är i samma fas som Linné i Stockholm, innan familj och eget hem är helt etablerat.

Döttrarna utrustas även de ståndsmässig. Det främsta exemplet är de klänningar som till del finns bevarade, till del synliga på porträtten av döttrarna på Hammarby.

Intressant att notera är också att det finns ett kvitto från en sömmerska, och det gäller då plagg som familjen betalat, men till trädgårdsmästaren Nietzels dotter. Det är Helena Biörkström som fått betalt för sorgkläder i samband med att Dietrich Nietzel dog och dottern Rebecka behövde kläder till begravningen. Helena Biörkström har sytt två kjortlar och en svart kofta för 7 daler kpmt. Det är stor skillnad på hur mycket hon har ersatts och hur mycket en skraddarmästare som tillverkade herrkläder ersattes.

Det finns tre kvitton bevarade från skraddarmästare Anders Winberg, alla från 1760-talet. Winberg har fått ersättning för tillverkning av olika plagg, men det finns också några mer oväntade poster. Winberg får ersättning för både fläckborttagning och lagning av kläder. Det är sysslor som man snarast tror sköts i hemmet, men detta visar att när det gäller mer komplicerade plagg och material lämnade man till skraddaren för att få sådant utfört.

Linné syn på lyx, nytta, mode och hälsa

Hur ser då Linné på mode och lyx, vad ansågs vara nyttigt och acceptabelt och vad var onyttigt och odygdigt? I dietetik-föreläsningarna återfinns ganska frekvent uttryck för hur Linné ser på dessa företeelser. Dietetik är synonymt med hygien och termen har sedan antiken använts som benämning på hälsolära. På ett flertal ställen i föreläsningsserien förekommer klädedräkten eller olika plagg som exempel. Linné menar att man kan påverka sin hälsa genom att anpassa sin klädsel. Delvis är Linné kritisk mot olika modedefenomen.

Han hittar på lustiga eller lätt nedsättande ord för att beskriva plaggen, och menar att man skapar en yta som inte nödvändigtvis motsvaras av ett vackert inre. Denna kritik anknyter till ett utbrett motiv i samtiden, nämligen kritiken av män som styrde ut sig överdrivet, som i någon mening blev förvrängda män, på svenska kallas de ofta sprätthökar. Det finns överhuvudtaget en samtida diskussion om lyx, och Linnés ståndpunkter kan jämföras med andra ståndpunkter som förekommer där.

I slutet av 1600-talet och början av 1700-talet förändras sättet att tänka och resonera kring lyx, och man sätter in den i ett nytt, ekonomiserande sätt att se på de mänskliga behoven och funktionerna. Lyxen får en ekonomisk sida, den kan mätas och värderas på ett nytt sätt och en viss avmoralisering av lyxen blir resultatet. Från att övervägande ha ansetts vara något negativt blir lyx något som kan vara av ekonomisk nytta. Lyxkonsumtion leder till produktion, och så länge produktionen sker inom det egna landet är det till ekonomisk nytta.

I Sverige finns ganska få företrädare för tanken att lyxen endast är till nytta, ett exempel på mycket positiv värdering är Anders Johan von Höpkens *Tal om yppighets nytta* hållet i Vetenskapsakademien 1741. Några andra exempel finns också, t ex Johan Henrik Wrede och Pehr Kalm. Överlag är dock hållningen kluven, men åt det kritiska hållet i Sverige vid tiden.

Vilka problem ser Linné med överdriven lyx? Om vi återvänder till exemplet den fåfänge, överklädde mannen ser Linné ett stort problem, och det handlar om att fåfängan är en slags förställning, att man i och med det överdrivna yttre inte ser den rätta personen under. Han skriver "Jord är jord, om hon lägges i träskrin eller guldskrin", och han ser en fara i att andra inte kan igenkänna den rätta naturen hos personen. Än värre är att det kan gå ut över den så viktiga förmågan att känna sig själv (nosce te ipsum). Det finns en moralisk fara i att förställa sig eller klä ut sig för mycket, och detta menar jag vara den mest djupgående etiska kritik Linné riktar mot modet.

En annan viktig faktor när det gäller hälsa, mode och lyx är vanan. Vanan är helt central när både Linné d ä och d y argumenterar för vad som är acceptabelt, önskvärt eller hälsosamt. Den som vant sig vid ett visst sätt att leva, äta eller klä sig kan inte utan vidare byta ut det mot ett annat sätt, det leder ofelbart till ohälsa.

Linné d y anför ett exempel där en kvinna går på en bjudning lösare snörd än vanligt, då hon tänkt äta sig mätt på konfekt och på så sätt skulle livet sitta hårdare efter en stund. När hon kom fram dånade hon och läkare försökte med luktvatten och med att helt lossa snörlivet. När hon vaknat till och ätit begärde hon att bli hårt snörd igen, och mådde genast bättre. På samma sätt menar Linné d ä att fruar och fröknar som inte är vana vid kyla måste klä sig varmt i pälsar när de vistas ute i kyla, medan en bondhustru kan åka vagn i sträng kyla utan att frysa. Kalla kläder är alltså bra om de brukas dagligen, men skulle frun och bondhustrun byta plats med varandra skulle båda bli sjuka.

Samma princip gäller en mängd företeelser, om man tål grova stekar eller mer ska äta geléer och buljonger, vilken typ av danser man bör ägna sig. Linné d ä skriver i *Diaeta Naturalis* "Vanan är så att säga vår andra natur" och "Alla tvära ombyten är skadliga". Resonemanget gäller alla vanor, allt människan kan påverka själv; hur man bor, värme, kyla, matvanor och inte minst klädedräkt.

Tidigare beskrivningar av Linné syn på lyx och mode

Carl von Linné d ä har oftast beskrivits som en förespråkare av det enkla, lantliga och robusta, och som starkt kritiskt mot lyx, mode och all slags flärd. Både hustrun och sonen har beskrivits som drivande och mer intresserade av det ståndsmässiga livet. Jag menar att denna beskrivning har många brister och inte är särskilt väl förankrad i källmaterialet.

T ex har ett citat ur ett brev till Bäck använts för att peka på att Sara Elisabeth skaffar kläder för stora summor pengar; "Min såte broder. Tyst för Guds skull, tala ej om någon Stockholms resa. Min Hustru har handlat upp mer än ett par tusende daler på marknaden, i lin och lintyg, kläder för sig, barn och alt folket. Komma till Stockholm med tom pung, och stanna i slottscancelliet woro miserabelt nog för en riddare".

(26 februari 1754) I själva verket kan det mycket väl röra sig om en ganska realistisk summa för att skaffa kläder, linne och linnekläder till hela hushållet.

1754 består hushållet av fem barn (varav den yngste föddes året innan), tre pigor och en dräng, sammanlagt 11 personer. Det är fullt möjligt att det kostar några tusen daler kopparmynt att anskaffa kläder till dessa, det kan också vara fråga om kläder för flera års bruk.

Om man jämför Linné d ä och Linné d y:s innehav av kläder finner man inte heller så stora skillnader att det kan vara grund för att hävda att stora skillnader i viljan att klä sig ståndsmässigt. Tittar man på materialval och detaljer som knappar är det också tydligt att båda väljer sådant som är gångbart i de sociala kretsar de rör sig i; Linné d ä har t ex drougeter, sammet, finare ullkvaliteter, spetsar och guldknappar. Linné d y har engelska plagg, många udda västar som är moderiktigt och inte minst en nationell dräkt med tillbehör.

De skillnader som finns kan dels förklaras av att de dör i helt olika faser i livet, sonen 42 år gammal, ogift och relativt sett i början av sin karriär, fadern i hög ålder efter en framgångsrik karriär. Bouppteckningarna utgör ögonblicksbilder av klädinnehavet, det säger dock inget om vilka kläder Linné d ä hade när han var 42. Man kan förvänta sig att deras bouppteckningar uppvisar skillnader, men dessa skillnader har tagits till intäkt för att sonen var mer fåfång, ytlig och t o m en sämre vetenskapsman.

Mellan yppighets nytta och yppighets fördärv

Familjen von Linnés sätt att klä sig stämmer ganska väl överens med den syn som uttrycks på hälsa och vana, familjen tillhör otvivelaktigt den grupp i samhället som vant sig vid snörade kläder, siden och dyrbarare tyger och därför är det viktigt att man håller sig till detta. Självklart finns också ett socialt och kulturellt incitament, för att lyckas på det sätt som Linné d ä gör krävs att man behärskar koderna och kan klä sig för de tillfällen och miljöer man vistas i. Det sätt de väljer att leva på har också betydelse eftersom vetenskapsmannens roll förändras, vilket bidrar till att förändra ideal.

De förväntas nu som adlade att leva mer likt adeln, även om skillnader finns när det gäller resurser och möjligheter att spendera. Även om mycket litet finns bevarat av räkenskaper är det som faktiskt finns ofta just kvitton för kläder, att det blivit kvar kan vara en slump, men det kan också tyda på vikten av just kläderna när det gällde hur man representerade sig själv. Man kan konstatera att de tre kvittona från skräddare Winberg är från åren strax efter adlandet, och även att porträtten på döttrarna och sonen målats efter adlandet.

Med utgångspunkt från bouppteckningarna kan man konstatera att familjen von Linné haft ett rikt textilförråd överhuvudtaget, inte bara gällande kläder. Det ekonomiska värdet var betydande, som ofta var det långt större än det sammanlagda värdet av möblerna.

De vardagliga plaggen och textilierna finns det mindre information om, men de finns t ex med i bouppteckningarna. Det finns lärftlakan, gardiner, gardinfragment, stickade täcken i bomull och siden, damastdukar med tillhörande servetter, någon näsduk osv. Vid en genomgång av textilierna på Hammarby som nyligen gjorts hittades en bit röd yllekypert med svart blomtryck.

Tyg, röd yllekypert med svart blomtryck. Troligen till stolsdyna, mått 57,5 x 53 cm, märken efter omvikning i kanten. Tillhör Uppsala universitets konstsamlingar. Foto: Annika Windahl Pontén

Professorerna tillhörde en elit i samhället, en akademisk elit, och i Carl von Linné d ä:s fall spelar han flera roller. Som professor och föreläsare, där hemmet ofta utgör arbetsplatsen dit kollegor och studenter kommer. Som den störste jordägaren i Danmarks socken, som adlad arkiater vid hovet, som grundare av den senare Kungliga Vetenskapsakademien, som husfar osv. Hemmet är en delvis offentlig sfär, och flera forskare har pekat på att detta inte bara gäller akademiker utan snarast är typiskt för tidigmoderna hus för ståndspersoner i synnerhet. Den akademiska eliten, som verkar i en kombination av hem, undervisningslokal och vissa fall experimentverkstad är inget undantag

Carl von Linné kan ha varit kritisk mot modern lyx, hyllade måhända de enkla kostvanorna som landets bönder hade och trivdes bäst i "turkarnas kläder" (löst sittande skjorta, rock och mössa). Som adelsmannen Linné behöver han tebord i fajans, hundratals lanneservetter och broderade sidenvästar och guldknappar. Hushållet von Linné var konsumenter av statusmarkörer och lyxvaror, men på en passande nivå. Både i teori och praktik kan de beskrivas som, lätt motvilliga lyxkonsumenter, både i teori och praktik befinner de sig mellan yppighets nytta och yppighets fördärv.

Se även artikel i Svenska Linnésällskapets Årsbok (SLÅ) 2010 "En tofs af krusat getragg och fodral af matskewäf. Familjen von Linnés kläder och professorsns åsikter om dem." där de tre skraddarkvittona finns publicerade samt

SLÅ 2012 "Sorgdräkt och engelska kläder. Två av familjen von Linnés kvitton" där kopia på kvittot från Helena Biörkström finns.

Text: Annika Windahl Pontén

"Naturens skönhet" hela sommaren

Under den tid som Linnés Hammarby var öppet sommaren 2012, fick jag förmånen att visa en utställning med garner som jag växtfärgat efter recept som Carl von Linné har upptecknat. Av den samlingen kunde jag visa ett hundratal garnhärvor i olika färger och nyanser, i ett av rummen i östra flygeln. I de två övriga rummen visade Eva Nordblom akvareller och tygtryck, av vilka de flesta hade motiv med blommor i Linnés anda.

Hela utställningen gick under namnet "Naturens skönhet."

Ett viktigt ändamål med Linnés landskapsresor var, att undersöka om det i landet fanns inhemska växter som kunde användas till färgning i stället för dyra importerade ämnen. Förutom exempel från de färgrecept som Linné samlade fanns på min del av utställningen en serie garner som färgats efter recept i den hushållsbok som bevarats från Sara Lisa Linnés bibliotek.

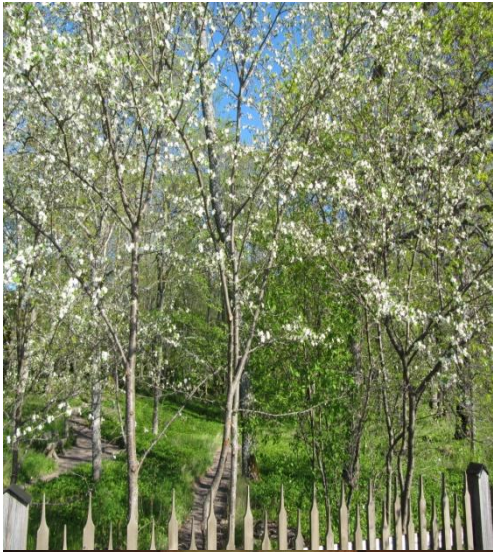
Några andra växtfärgare från 1700-talet var också representerade. Dessutom fanns garner som färgats med växter från Kålgården på Hammarby, samt av en getapel och några frörester från Botaniska trädgården. Av växter hade jag efter gamla recept tillverkat bläck i gula och gröna färger.

Entrébutiken sålde för SLH:s räkning ett stort antal av häftet "Sara-Lisas färgrecept" i sällskapets skriftserie. Jag fick många intressanta möten med besökare, som i de flesta fall inte själva hade växtfärgat, men flera berättade om släktingar som gått kurser och lärt växtfärgning i andra delar av landet. Det kändes som en fullträff att få visa detta i Linnés anda, här på Hammarby i Östra flygeln

Text: Gunilla Anderman

Året 2012 på Linnés Hammarby (utan kronologisk ordning)

*”Den som tar såningstiden ur almanackan eller stjärnhimlen lurar sig lika säkert som att de har rätt som iakttar när träd av olika sorter slår ut sina löv och rätter sig däref-
ter.” Linné.*

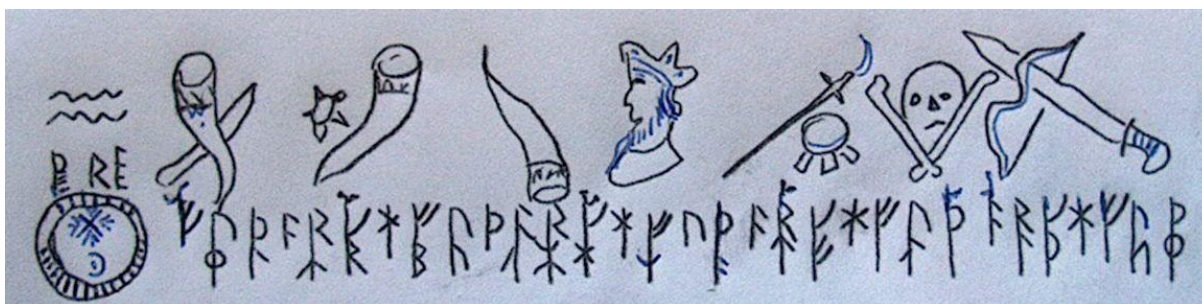
Runstaven på Linnés Hammarby

En runstav är en evighetskalender skuren i trä. Den kan vara utformad som en spatserkäpp, ett svärd, en brädstump eller bestå av sex brädbitar. På Linnés Hammarby finns bland spatserkäpparna en runstav. Den var nog aldrig tänkt att användas som spatserkäpp eftersom den är smal och vek – ingenting att luta sig mot när man tar en promenad. Runstavar av en robustare typ användes, enligt Loccenius berättelse, som promenadkäpp till kyrkan av ägaren. En del runstavar är märkta med ägarens namn eller initialer. De kan också ha året de gjordes inristade. På runstaven på Hammarby finns inga sådana markeringar.

Hur runstavar i allmänhet och den på Hammarby ser ut och hur de nyttjades

Utbredningen av runstavar var begränsad till östra Sverige, Dalarna och norrut. De fanns också i de ”svenska” områdena på andra sidan Östersjön. Almanackor skurna i trä av andra typer s.k. rimstavar fanns på många håll, men de med runtecken som dagangivelser var en rent svensk uppfinning. Under 1700talet var intresset stort för runstavarna. Det var fint att ha en runstav och det gjordes många efter de anvisningar som Olof Rudbeck lämnat i *Atlantica* del II. Vid Uppsala universitet hölls föreläsningar om runstavar. 1748 utgavs en beskrivning med titeln ”Kort och tydlig undervisning, huru man ska förstå och bruka Runstafven.”. De hade glidit över från att vara ett bruksföremål, som var en nödvändighet för den svenska bonden, till att bli ett kuriosaföremål för de lärde. I *Iter Dalecarlicum* (Linnés dalaresa) vid besöket i Älvdalen står det noterat den 11 juli ”Bönderna här i församlingen, förutan det, att de brukar runstafvar, skriva än i dag sina namn och bomärken med runska bokstäver, som synes på väggar, skötstenar, skålar etc. Det man på intet annat ställe i Sverge ännu vet continueras.”. Mer utförlig är Hülphers i sin år 1763 tryckta ”Dagbok över en resa igenom de, under Stora Kopparbergs Höfdingedöme lydande lähn och Dalarne år 1757”. Där står ”Runstafwen brukas ännu här på orten särdeles i Orsa, Mora och Elfwedals socknar; den anses af de gamla som en ständig almanach.”.

Januari på Hammarbyrunstaven

En runstav är en "evighetskalender" med tre parallella fält. Årets 365 dagar är markerade med runor på det mittersta fältet. De sju första runorna fuqøRkh i runraden är upprepade 52 gånger och den 365:e dagen är markerad med tecknet f. Skottdagen har ingen speciell markering utan runan som markerade 24 februari räknades två gånger när det var skottår. Det var viktigt att veta vilken runa som representerade söndagarna. Skottåren var det en runa som stod för söndagarna före 24 februari och en annan efter.

På de nyare runstavarna, de som skars på 1700-talet, kunde man särskilja månaderna med något tecken. Så är det på den runstav som finns på Hammarby. Detta månadstecken består av en cirkel som upptill innehåller en liten sol och nertill en måne. Ovanför solen är i cirkelkanten ett antal streck som talar om hur många timmar det är ljusst och under månen finns streck som talar om det antal timmar det är mörkt. Omedelbart ovanför denna månadscirkel finns tre tecken. Det tecken som är i mitten talar om vid vilken dagruna solen går in i nytt stjärntecken. Tecknet till vänster om den berättar hur mycket klockan är när solen stiger upp och tecknet till höger anger den timme solen går ned. Ovanför dessa tre tecken finns det stjärnbildstecken som solen går in i under månaden. Vattumannens tecken står över januaris månadscirkel.

Under Linnés levnadstid upplevde runstavarna en renässans även om den tryckta kalendern som gavs ut varje år var viktigast. Man vet inte med säkerhet när runstavarna började användas eftersom de tidigast daterade är från 1400-talet. Det är märkligt att det inte är de medeltida runorna som används. Almanackor över huvud taget fick hög aktualitet när kristendomen infördes eftersom det blev viktigt med firandet av helger och helgon, men de behövdes också för att hålla reda på när marknaderna skulle vara och när det var ting. Eftersom påsken är en rörlig helg och många marknader var beroende av när den inföll, var det viktigt att kunna ta reda på, när den skulle firas. Vet man när månen står i ny är det lätt att räkna ut när det är fullmåne. Visste man när andra fullmånen efter jul inträffade, så visste man när det var Disting i Uppsala och visste man dessutom vilka dagar som var söndagar kunde man säga när påsken inträffade. Enligt bestämmelserna skulle påsken infalla första söndagen efter första fullmåne på eller efter vårdagjämningen. En hel del marknader relaterades till påsken.

Fältet nedanför dagrunorna upptog gyllentalen. fuq»RkhniacTBlmyZxz De bestod av hela runraden plus tre extra "runor" aurlaugur(Z))))), tvimadur(x) och belgthor(z). De angav när det var månens nytändning och det skedde på samma datum med nitton års mellanrum sånär som på några minuter.

Skulle man räkna ut vilket gyllental som gällde för året tog man årtalet la till ett, delade med 19 och den rest man då fick visade på gyllentals-runan. Eftersom detta system givit en missvisning över åren, som på 1700-talet var fyra dagar, rättade man till det. På äldre stavar var q under runan för första januari utom i Dalarna där den stod under andra januari. På de stavar med rättade gyllental var det z som stod under första januari.

Här visar runstaven på Hammarby en egenhet och det är att gyllentalet z står under 2 januari. Då skulle man kunna tro att Hammarbyrunstaven är från Dalarna men så enkelt är det inte. Vad jag har förstått av litteraturen så finns inte många runstavar med rättade gyllental från Dalarna. Det skulle däremot kunna vara en feltolkning av en bild i Rudbecks Atlantica del II. När jag gick igenom Uppsala universitets runstavar, ungefär 120 stycken, fanns där en runstav med gyllentalet belgthor under 2 januari. Den runstaven (E.C.803) påminner så starkt om Hammarby-runstaven att man kan anta att det är samma runstavsristare som gjort båda två. Tyvärr fanns bara anteckningen "Runstav utan handtag köpt i Sigtuna" tillsammans med den.

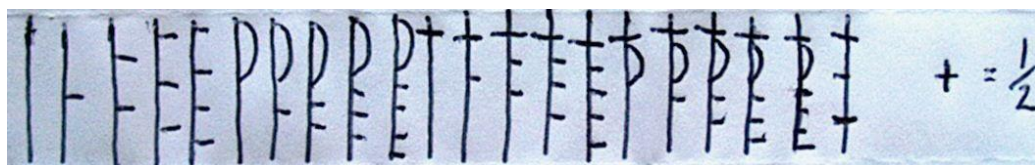
På fältet ovanför dagrunorna finns bilder som hör ihop med vissa dagar. De dagrunorna var försedda med ett litet kors eller något liknande. På de äldre runstavarna var bilderna starkt förknippade med det katolska kyrkoåret. Under juli var 2 (Marie besökelse – en krona), 10 (Knut – en lie), 20 (Margareta), 22 (Maria Magdalena), 25 (Jacob), och 29 (Olof – en yxa) markerade och utritade. Ovanför 13 januari var ett upp- och nedvänt horn, som angav att nu var julen slut och ölen urdrucken. Ett mansansikte ovanför första mars hörde till ramsan "Mars med stort skägg lurar barnen utom vägg". På uppländska stavar var 25 januari, Erik den heliges translation. 21/3 som var Bengtsdagen hade på de uppländska stavarna en plog för då var det dags att plöja. 10/7 hade en lie för då var det dags att börja slåtta.

År 1753 övergick man i Sverige från den Julianska kalendern, den "gamla stilen", till den Gregorianska, den "nya stilen". Det året kom 1 mars efter den 17 februari. Man hade gjort ett försök att närma sig den Gregorianska kalendern redan åt 1700 genom att hoppa över skottdagen det året. Detta sätt att frångå den Julianska kalendern fick ingen genomslagskraft och några år senare sattes en extra dag in för att få rätt ordning på dagarna. Detta med den "nya stilen" skapade förvirring och den gamla stilen hängde med långt in på 1800-talet i tryckta almanackor parallellt med den nya stilen.

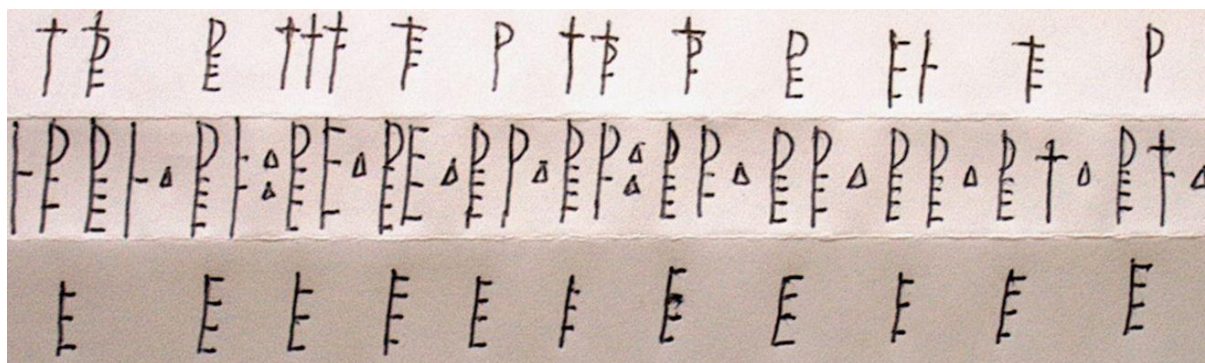
På Hammarbystaven finns efter kalendern en del inskriptioner. Gyllentalsraden står uppradad efter nummerordning f- z. Det finns också en rad som består av 30 tecken enligt följande: XXXX I I I I XX I XXX I X I I XX I I I X I I X X I.

Båda dessa rader finns exakt lika på runstav E.C.803. Den sist anförda raden är St Peters lek. "St Per befann sig en gång ombord på ett skepp tillsammans med 30 personer, hälften kristna och hälften judar. Så blåste det upp till storm och skeppet som hade för många passagerare ombord hotade att gå under. Man beslöt att hälften av personerna skulle kastas över bord. För att rädda de kristna beslöt St Per att samtliga skulle ställa upp sig på däck och var nionde skulle kastas i sjön. St Per ställde upp dem så listigt att när det bestämda antalet offrade uppnåts var det bara judar som offrats." Kryssen och strecken är en räknelek helt enkelt.

Ytterligare tecken finns och det är siffror skrivna med streck s.k.strecksiffror mest kända som de siffror som finns på Kensingtonstenen.

På Hammarbystaven står följande i tre parallella fält:

Den mittersta raden blir översatt: 1791□ 92□93□94□95□96□97□98□99□910□911

Man kan anta att det gäller årtal och 910 blir då 1800 och 911 1801. Staven E.C.803 börjar sin serie 1781 och skriver 810 för 90 och 17910 för år 1800. Man skulle kunna förmoda att Hammarbyrunstaven är tillverkad omkring 1790 och den andra staven 1781.

Linné intresserade sig för runor. Det kan man förstå när man läser hans reseskildringar. Han skriver av det han ser, men han tolkar inte skriften. På Hammarby har han också låtit rista in runor på en sten där det står Riqqay kaRI. lel-Ne.kiokTe.hamaRBg.ceFia. 1758. Det kan uttydas "Riddar Carl Linné köpte Hammarby Säfja 1758". Stenen är lite vittrad så på en del ställen är det svårt att riktigt se hur runorna ser ut. Här har han handskats lite vårdslöst med runorna. De är dock ristade på ett ställe så att de, då Linné levde, syntes från vägen och kunde ses av besökaren som kom från Uppsala. Han tyckte tydligen att det var något fint, som han ville visa upp.

På Hoffmans målning av Linné i lappkläder kan man se en lappsk runkalender hängande i bältet. Trots Linnés stora intresse för runor tror jag att runstaven på Hammarby har kommit i släktens ägor efter Linnés död. Det som talar för detta är framförallt att sviten av årtal som finns på runstaven börjar med år 1791. Även citatet i början av denna uppsats talar för att han inte skulle kunna tänka sig att rådfråga en runstav när det var dags att så eller skörda. Det kan vara så att fru Sara Lisa behövde hjälp att tyda, när hon skulle låta så och skörda. Hon kunde inte längre rådfråga maken och då rådfrågade hon en runstav i stället. Mot att Sara Lisa skulle ha varit ägare till runstaven talar bouppteckningen efter henne. Där finns ingen runstav upptagen. Inte heller finns någon runstav upptagen i bouppteckningen efter Linné själv. Carl Ridderbjelke, som var den siste Linnéättlingen som bodde på Hammarby, var mycket intresserad av spatserkäppar.

Text:Barbro Håkansson

Skrivrumstapeten på Hammarby –av Charles Plumier (1646 – 1704)

I sitt skrivrum på Hammarby, har Linné använt sig av en kreativ metod att tapetsera väggarna, precis som han också gjorde i sitt sovrum. Skrivrumstapeten består nämligen av ett stort antal planscher i svart-vitt, som är gjorda av den franske botanisten Charles Plumier.

Plumier föddes i Marseille 1646, och hans produktiva tid var endast mellan 1689 och 1704. 16 år gammal sökte han sig till klostret Minims i Toulouse. Till att börja med läste han matematik och fysik och han visade sig också vara en excellent tecknare och målare. Han sänds senare till The Monastery of Trinité du Mont i Rom, där han introducerades till botaniken av två munkar och senare av den då berömde botanisten Paolo Boccoue. Efter att ha återvänt från Rom, fick han tillåtelse av sin abbe, att ägna sig åt studier av floran i klostrets omgivningar. Det var under den tiden som han mötte den store botanisten Joseph Tournefort (1656-1708). Denne tog honom till sig som elev och lät honom följa med på sina resor till Alperna och Provence.

Redan tidigare hade Plumier planerat att skriva ett eget botaniskt verk. Han ville beskriva alla kända plantor, och för det syftet hade han producerat teckningar och texter i flera år. Plötsligt öppnade sig nya och större möjligheter för honom, under vilka han skulle komma att utvecklas till den mest berömde utforskaren av floran i Västindien. Hans värdefulla forskningsarbete tog sin början, när han 1689 av myndigheterna sändes till Antillerna, tillsammans med den unge läkaren Surian. Man sökte framför allt efter medicinska örter och då speciellt Cinchona/Quinine (Kinin) för att användas mot malaria. Denna första resa kom att bli en så stor succé, att Ludvig XVI år 1693 utnämnde honom till kunglig botanist. På uppdrag av Louis XVI sändes han ut på flera resor. 1704 var han på väg att resa för fjärde gången, och denna gång till Peru, i syfte att besöka den plats där det äkta Cinchona/Quinine-trädet växte. Strax före avfärden insjuknade han dock i en kraftig lunginflammation, som skulle komma att ta hans liv. Han dog endast 48 år gammal i Cadiz. Bland naturforskare under 1700-talet blev han känd som "den mest flitige naturforskaren, en man född att utveckla kunskap genom botanik". I efterskrifterna om Plumier, finns angivet att Linné, nästan utan ändringar, införlivade en del av hans utgivna beskrivningar av växtsläkten i sina egna.

Han efterlämnade 31 manus för tryckning, och 6000 teckningar, av vilka 4000 var av växter och resten av djur, speciellt fiskar och fåglar. Han skrev också två avhandlingar, dels "Journal för forskare" och "Minnen från de Trevoux". Under sina observationer på Martinique, bevisade han att Cochineal hörde till djurriket och skulle klassificeras som en insekt. Han var också den som upptäckte Fuchsian och publicerade sin första beskrivning av den 1703.

Det finns en underbar legend berättad om när Plumier som mycket ung, gav sig ut för att finna rikedom, efter det att en siare hade sagt honom, att han skulle hitta en förmögenhet. Siarens instruktioner var, att han skulle söka ett träd nära kyrkor och begravningsplatser. Vägled av månens ljus och en gudomlig doft, skulle han hitta trädet och dra upp det med roten. Blommor och blad skulle fortsätta att växa och

han skulle bli mycket rik. Han reste vida kring, och sökte vid midnatt i fullmånens sken och fann till slut trädet.

När han skakade trädet, föll blommorna som guldmynt, och doften var enastående. Plötsligt förstod han vad rikedom verkligen var: "Nattens lugna skönhet, den söta doften av blommor och kyrkogårdens frid." Efter denna upplevelse slutade han leta materiell rikedom och sökte den i naturen, upptäckte plantor, som han målade av och 1662 blev han så munk. Till hans ära namnsatte Tournefort och Linné trädets släkte till Plumiera (Plumioeroideae).

Hur kom då så många av hans Västindiska växtplanscher att hamna på Hammarby? Under sin tid i Holland, blev Linné god vän med den medicinska professorn Hermann Boerhave (1668-1738) och han lärde sig mycket av denne gamle man. Boerhave presenterade honom också för många framstående män, bl. a. Johannes Burmann (1707-1780), som var Professor of Botany i Amsterdam och som även han blev en mycket god vän till Linné. Boerhave hade i sin ägo 508 kopior av Plumiers teckningar, av vilka Burmann senare skulle komma att utge 262 i bokform under titeln "Plantarum americanum, quas olim Carolus Plumierus detexit".

I samband med detta gjorde Burmann, som så många andra författare av botaniska skrifter under den här tiden. Han sände sitt manus till sin gode vän Linné för att få hjälp att uppdatera benämningarna och beskrivningarna av växterna på Plumiers planscher. Som tack för hjälpen fick Linné senare mottaga ett stort antal oinbundna exemplar av Plumiers planscher, som han satte upp som tapet i sitt skrivrum på Hammarby.

Omgiven av Plumiers växtplanscher i arbetsrummet och Ehrets växtplanscher i sovrummet hade han skapat sig en förträfflig inredning, där hans botaniska och systematiska snille kunde utvecklas i optimal miljö.

Ryttartorpet på Linnés Hammarby

När familjen Linné köpte Hammarby, som var ett berustat säteri, fanns det två Dragontorp på ägora. Ett av torpen, kallat Ryttartorpet, finns fortfarande kvar, men på ny plats. Själva byggnaden är från slutet av 1800-talet.

1758, när Linné köpte Hammarby, var båda Dragonerna ute i krig i Tyskland. Men så småningom tog kriget slut och familjen Linné kunde bekanta sig med sina grannar.

Dragonerna tillhörde Uppsalaskvadronen av Livregementet till häst. Livregementet skulle, och skall fortfarande, skydda kungens egen person. Eftersom kungarna ofta var ute på krigiska äventyr på 1700-talet, så var också Dragonerna oftast ute på fälttåg.

Dragonernas namn skiftade från tid till annan. Ett vanligt namn på 1700-talet var Hammar, efter Hammarby. Erik Hammar exempelvis som var född 1702. Den sista dragonen flyttade ut 1902. Åkerjorden som hörde till torpet var mycket liten, drygt 7 ar. Det var ett s.k. ofullständigt torp där åkern inte räckte till spannmålsodling och där följaktligen ingen loge fanns. Dragonen drev inget jordbruk i egen regi utan fick lön på annat sätt

Dragonernas uniformer var mycket ståtliga, och väckte beundran i bygden. På söndagarna kunde Dragonerna, i full mundering, delta i mässan i Danmarks kyrka, där ju Linné satt på första bänken, som varande den största jordägaren i församlingen.

Ryttartorpet, eller Dragontorp 56, på Hammarby minner om forna tider och är en spännande del av Kulturlandskapet runt Hammarby.

Text: Claes Gille

Ett varmt tack till våra sponsorer:

Björn Tingström
Bild & Web

Foton i Årsskriften är tagna av Maud Blomberg, Barbro Kullenberg, Monica Knutson, Kristoffer de Korostensky, Britt-Louise och Gunnar Pettersson, Gerd Sjödin, Cicki Barck-Holst